

Barandiaran Museoa

Ahozko ondarearen gordailu irekia

Aurten beteko dira 20 urte Joxemiel Barandiaran hil zela eta bere izena daraman museoak oraintxe bete du lehen urtea. Ataunera hurbildu gara eraikina bisitatzera eta berehala konturatu gara, Barandiaranen museoak eraikina gainditzen duela, askoz zabalagoa dela.

NAGORE IRAZUSTABARRENA

Argazkiak: Dani Blanco

KONDAIRAK DIOenez, Ataungo herritarrak eliza egiteko asmotan zebiltzan, eta gaur egungo hilerria dagoen Mendiola gaintxo iruditu zitzairen horretarako lekurik egokiena. Harriak haraino gurdiz garraiatzen hasi ziren, baina egunez bertaraino igotako harriak, gaur egun San Martingo eliza dagoen lekuan agertzen ziren goizean. Hurrengo egunean kristauk harriak atzera gurdian kargatu eta Mendiola eramaten zituzten, baina gauez, behin eta berriro, norbaitek leku berera eramaten zituen. Jakin-minari ezin eutsita, alboan zegoen Zaindegi Etxeko atsoa zelatan egoten zen eta, halako batean, harriak gauez jentilek eramaten zituztela ikusi zuen. Jentilak ere konturatu ziren atsoak ikusi zituela eta biraoa bota zioten: “Aida zurie, aida gorrie, zelatan dagon andra horri ataiok ezkerreko begie”. Atsoak begia galdu zuen, eta San Martingo eliza jentilek nahi zuten lekuan dago gaur egun.

Hortxe hasten da Barandiaranek hain maitatea zuen herri-bidea, San Gregoriora eta, beraz, museora garamatzana. Baina museo berrira iritsi baino lehen Peruenezar baserria dago. Hantxe jaio zen Barandiaran, 1889ko azken egunean. Eta aurrerago, herri-bidetik aldendu gabe, Sara Etxea dago. Han hil zen 102 urte bete baino hamar egun lehenago. Joxemielek berak eskatuta, gorpua herri-bide



BARANDIARAN MUSEOA

Barandiaran Museoa

horretan aurrera eraman zuten San Gregorioko hilerriraino. Eta Barandiaranen etxe berria, iaz zabaldu zuten museoa, Sara Etxearen eta hilerriaren artean dago, XVI. mendeko Larruntza errota zaharberrituan.

Duela ia 20 urte, Joxemi hil eta berehala sortu zen haren omenezko zerbait egiteko asmoa. Bittor Oroz Ataungo jarduneko alkatearen hitzetan, “Barandiaran oso garrantzitsua izan zen Euskal Herrirako nahiz Ataunerako. Elite intelektualaren parte izan arren, herrian oso txertatua zegoen. Ezinbestekoa zen hari oroitzatza egitea, eta bere ekarpena ez galtzea”. Ataun bitarteko ekonomiko txikiko herria izaki, bitarteko horiek bildu eta azken bi legegintzalditan gorpuztu da egitasmoa. San Martin eta San Gregorio auzoen artean eraikin berri bat egitea pentsatu zuten arren, bisitariek beste azpiegiturak balia zitzaten egokiagoa iritzi zioten auzoetako batean kokatzeari. Barandiaran San Gregoriokoa zen eta, beraz, auzo horretan egitea zen egokiena. Larruntza errota zaharra hantxe zegoen, Sara Etxearen eta hilerriaren artean eta, bide batez, eraikina berreskuratuko zuten.

Museoaren edukiak erabakitzeko Jexux Altuna, Barandiaran pertsonalki eta profesio-

nalki ederki ezagutu zuen arkeologoa buru zuen lantaldeak erabaki zituen. Informazioa biltzen bi urte eman zituzten, eta museoa antolatzen, beste lau. Eta, horrenbestez, museoak duela urtebete zabaldu zituen ateak, iazko ekainaren 12an, hain zuten.

Museo betea

Museoko atarian errotarriek ematen diete ongietorria bisitariei eta, atean, eguzki-loreak. Bisita goiko solairuan hasten da, sabaiko egurrezko habean azpian, 15 bat minutuko ikusentzunezkoarekin. Barandiaranen bizitza eta ekarpena laburbiltzen ditu: kristautasuna eta sustrai paganodun mitoak naturaltasun osoz nahastu ziren haurtzaroa; apaiztegiko garaiak; Leipzigerko unibertsitatean, psikologia zientifikoaren sortzaileetako batek, Wilhem Wundt irakasleak Joxemielen herrian, hizkuntza eta kultura bakanak

zituena herrian ikertzen hastea gomendatu zionekoa; inguruan entzundako kondairan oinarrituta Aralarren lehen trikuharria aurkitu izana; Aranzadi, Eguren eta hiruak, indusketa lanetan murgildu eta “hiru troglodita goibelak” bihurtu zirenekoa; Gerra Zibilak behartutako erbestaldian, New Yorkeko Columbia Unibertsitateko katedra bati muzin

Barandiaran San Gregoriokoa zen eta, beraz, museoa han egitea zen egokiena. Larruntza errota zaharra hantxe zegoen, Sara Etxearen eta hilerriaren artean eta, bide batez, eraikina berreskuratuko zuten

Aita Barandiaranen etxeak

Sarako erbestaldian, herriminak jota, Barandiaran Larrungo tontorrera igotzen omen zen, handik Ernio ikusten baitzen, eta Ernio gailurretik, aldiz, bere etxea, Peruenezar.

1953an, hamazazpi urtez jaioterria zapaldu gabe eman eta gero, 63 urte zituela, Hego Euskal Herrira itzultzeko aukera izan zuen azkenean.

Ataungo herri-bidean, familiako lursail batean, Sarako Bidarte Etxeko planoetan oinarrituta, etxe berri bat jaso zuen, Sara Etxea. Eta han bizi izan zen hil artean.

San Gregorioko hilerrian, Joxemielen eta bere iloba Pilarren hilibiak elkarren ondoan daude, eta beraien izenak daude idatzita. Baina parean, Barandiaranek berak disei-

natutako hilarria dago zutik, eta bertan ez dago haren izen-abizenik; soilik “Sara Etxea” jartzen du.

Euskal kulturaren etxea ez da soilik gizabanakoaren erreferentzia, euskal kulturaren etxea sakratua da, bizidunen zein hildakoen nukleo espirituala. Horregatik, hilerrian, berak propio diseinatutako hilarrian, etxearen izena ipintzea erabaki zuen.

ARGIAKO ARTXIBOA



Ezkerretik eskuinera, Peruenezar baserria, Sara Etxea, Barandiaran Museoa eta Barandiaranen hilibia.



egin eta Saran aho ondarea eta aztarnategiak ikertzen jarraitzea erabaki zueneko...
 Alboko gelara sartu eta Barandiaranen liburutegia dugu aurrez aurre. Ez berak bildutako liburu sorta, berak idatzitako lanen bilduma baizik: 575 idazlan argitaratu zituen 75 urtez lanean arituta. Gainera bere egunkaria dago kontsultagai, zortzi liburukiz osatutako egunkari digitalizatu. Ez da egunkari pertsonala, egindako ikerketen xehetasunak jasotzen dituen eskuizkribua baizik. Gela berean, 100 urte zituela etxeko sukaldean grabatutako elkarrizketa ikus daiteke. Txoko hori Barandiaranek euskararekin zuen harremanari eskaini diote, eskolan hasi eta gaztelania inposatu izanaren kontuez ari baita solasaldian. Aita Barandiaranek bospa-sei hizkuntza menderatzen zituen eta egia da, eskolan hartutako ohiturak eraginda-edo, gehienetan gaztelaniaz idazten zuela. Baina une jakin batzuetan, esaterako Gerra Zibila piztu zenean, egunkarian bere errebindikazio pertsonalak jasotzerakoan, euskarara jotzen

"Honaino iritsi izan bagina inork ondare hori jaso gabe, arazoak izango genituzko gure identitatea nabarmentzeko"

BITTOR OROZ, ATAUNGO JARDUNEKO ALKATEA

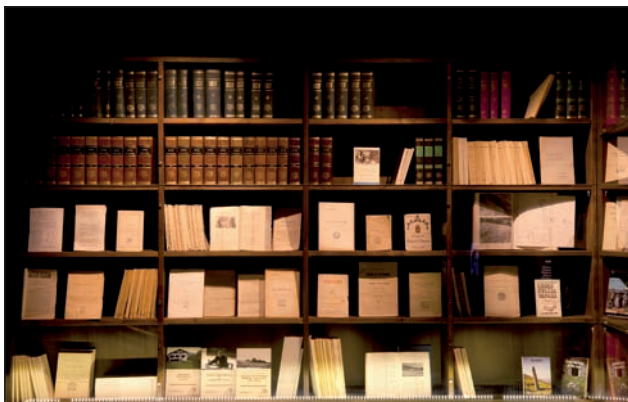
zuela. Azkenik, museoaren atal honetan egin zizkioten omenaldien berri ere jasotzen da.

Induskatu eta entzun

Aita Barandiaranek ahozko aztarnak nahiz arrasto materialak aztertu zituen, eta bi eremu horien isla da museoaren beheko solairua.

Lehenik Euskal Herriko mapa bat dago, puntu gutxi batzuk piztuta dituen mapa. Puntuak Barandiaran arkeologia lanetan hasi baino lehen induskatuta zeuden aztarnategiak adierazten dituzte. Maparen alboko botoiari sakatuz gero, Joxemielek induskatutakoak pizten dira, eta mapa puntu gorritz betetzen da, Gipuzkoan eta Iparraldean batez ere. Ondoren, aztarnategi zati baten erreplika dago, induskatzeko tresnak eta guzti, Barandiaran eta enparauek nola jarduten zuten erakusteko. Eta aztarnategitxo "hiru troglodita goibelen" argazkiez inguratuta dago. Barandiaranen beraren esanetan, trogloditak zirela esan zitekeen, kobazuloetan aritzen zirelako, baina goibelak, inola ere ez.





Barandiaranek, 75 urtez lanean jardunda, 575 lan argitaratu zituen eta guztien bilduma museoan jasota dago (ezkerrean). Gainera, egunkari batean egindako lanaren emaitzak eskuz xehe-xehe jasotzen zituen eta egunkariaren zortzi liburuki digitalizatuak kontsulta daitezke (eskuinean), eskuizkribu originalak zein transkripzioak.

Goibeltzekotan, Gerra Zibilak goibeldu zituen, 1936tik aurrera Aranzadi, Barandiaran eta Eguren ez zirelako sekula berriro elkarrekin arituko. Beste lankide batzuk izango zituen ordea; argazkietan, esaterako Jexux Altuna gaztea agertzen da.

Ondoren, teknologia taktila erabiliz, hegaldi birtuala egin daiteke Aralarretik. Alegia, hatzak pantaila gainean mugituta Aralarko megalitoak hegan bisitatu ditza-kegu, horiei buruzko azalpenak jaso bitartean.

Ahozko aztarnen eremuan, aurikularrak jarri eta Joxemielek bildutako hainbat kondaira Barandiaranen beraren aho-tsean entzun ditzakegu. Eta, ondoren, bere museoak ez ezik Joxemielek ere teknologia berriak erabiltzen zituela baieztatuko du bisitariak: 1928an berak grabatutako bideo bat dago ikusgai. Bertan, baserriko atarian gizon bat ageri da hainbat jardun magikori buruzko azalpenak ematen. Joxemielen aita izan daitekeela uste dute eta, besteak beste, tximistaren kontra zer egiten zuten azaltzen du.

Larruntzako hornez harago

Larruntzaren alboan beste eraikin bat dago, harrera gunea. Beheko solairuan harrera zerbitzua, turismo bulegoa eta denda prestatu dituzte eta, aurki, goiko solairuan Joxe Martin Apalategi dokumentazio zentroa zabalduko dute, Joxemielen lanean sakondu nahi dutenentzat.

Larruntzaren atzean, aldiz, Errotatxo dago. Bere garaian zerratokia eta errota izan zena eraberritzea erabaki zuen Udalak. Gaur egun bisitariak berriro ere martxan ikus dezake. Gainera, Barandiaranek jasotako zenbait ipuin entzuteko aukera ere badago. Herritarren parte-hartzea funtsezkoa izan da erro-tan, Ataungo erretirodun talde batek hama-

bostean behin, auzolanean, kanala garbitu eta errota martxan jartzeko konpromisoa hartu baitute.

Museoaren egitasmoa bultzatu zutenek argi zuten ez zutela eraikinaren lau hormetara mugatu behar. “Ataunen, ahozko transmisioa ez da erabat galdu, eta hori oso leku gutxitan dagoen altxorra da”, dio Bittor Orozek. “Elementu etnografiko asko gorde dira gainera.

Etxeetan elorri zuriz egindako gurutzak eta eguzki-loreak ikusten dira. Inguruan megalito mor-doa dago... Erakusketa puntu bat beharrezkoa zen, baina ez genuen bisitariak inguruko altxor horiek galtzerik nahi”. Hala, museo hedatuaren kontzeptuari jarraiki prestatu dute museo eta bisitariak ingurua ezagutzera bideratzen dituzte.

Geografikoki ez ezik, museoak era guztietako publikoarengana zabaltzea du xede. Barandiaranen bizitza eta lana laburbiltzen ditu, baina badira bertan azaltzen den informazioa aurrez ezagutzen dutenak eta horregatik zabalduko dute dokumentazio zentroa. Horrez gain, haurrengana ere iritsi nahi dute eta tailer bereziak prestatu dituzte haienentzat: Historiaurreko lanabesak egiteko tailerrak, sua nola egiten zuten erakusten dutenak, ipuin kontalarien saioak... “Gaurko haur gehienek ez dakite Barandiaran zein zen. Gainera, orain dela gutxi arte ahozkotasan, tradizio, kultura ez-material aberatsa eta berezia izan dugu eta hori ere transmititu behar zaie, ez soilik Joxemielen figura” dio azken zortzi urteetan Ataungo alkate izan denak.

“Joxemieli sekula ezin izango diogu ordaindu egin zuen guztia. Sekula ez gara konturatuko egin zuenak zer garrantzia izan duen guretzat”, dio Orozek. “Gaur egun daukagun globalizazio basatiak gure kultura uniformizatzeko arriskua dakar. Eta honaino iri-

Joxemielek teknologia berriak erabiltzen zituen. 1928an berak grabatutako bideo batean gizon bat ageri da baserriko atean jardun magikoei buruzko azalpenak ematen

Harriak ez dira isiltzen, ahotsak bai

Museoaren aurkezpen ekitaldietako batean Jexux Altunak esan zuen Barandiaranek, arkeologian lan izugarria eginagatik, arlo horretan bere lanak ez duela hainbesteko garrantzirik. Aztarna materialak, berak aurkitu edo induskatu ez balitu beste norbaitek egingo zukeela, gero ere han egongo zirela, alegia. Altunaren ustez, Barandiaranen garrantzia ahozko ondarea bildu eta gorde izana da.

XIX. mendean euskal mito eta kondairak galtzen hasiak ziren. XX.eko bizimoduak ia erabat desagerraraziko zituen eta, Aita Barandiaranek Wundten gomendioari jarraitzea erabaki arte, ondare hura ez zegoen inon jaso. Museoko ikus-entzunezkoak dioten moduan, "handik gutxira inork ez zion Ilargiari Ama deituko". Euskal kultura erasotzen eta ukatzen zen garaian, ahoz transmititutako ondareak zeukan garrantziaz konturatzeko gai izan zen. Bere kezka nagusia ez zen

bildutakoa interpretatzea, horren inguruan teoriak sortzea; desagertu baino lehen biltzea zen lehentasuna. Antzinako euskal kultura, ordura arte soilik ahoz transmititu zena, jaso eta ondorengo belaunaldien esku utzi zuen, azter zezaten.

Eta, gainera, bilketa lan erabat sistematikoa eta zehatza burutu zuen. Esandakoa hitzez hitz transkribatzen zuen, eta ahalik eta infor-

mazio zabal eta zehatzena lortzeko prestatu zuen galdetegia gaur egun berak sortutako Etniker taldeak erabiltzen du oraindik.

Esamolde ezagun batek dio herri indigena bateko zahar bat hiltzen den bakoitzean liburutegi bat desagertzen dela. Bada, Joxemiel Barandiaranek herri honen sustriak eta mitoak heriotzatik erreskatatu eta liburutegi bihurtu zituen.



Bere omenezko museoan Joxemiel Barandiaranek jasotako hainbat kondaira bere ahotsen entzuteko aukera dago.

tsi izan bagina inork ondare hori jaso gabe, arazoak izango genituzke gure identitatea nabarmentzeko". Eta museoaren xedea, informazio hutsa emateaz gain, sentimenduak sorraraztea ere badela gaineratu du.

Museotik San Gregorio hilerrira joan gara, hantxe daude ehortzita Joxemiel eta Pilar Barandiaran, Sarako erbestalditik hil arte alboan izan zuen iloba. Eta triangelua atzera Sara Etxera joanda osatu dugu. Amaitzeko, Sara Etxeko ataritik errepidera abiatu gara, sagarrondoak ezker-eskuin. Behin, latineko azterketa ederki egin ondoren, Joxemiel gaztea etxera harro-harro itzuli zen. Semea-

ren harrokeria baretzeko, amak baserriko atera eraman zuen. Peruenezarreko ate aurrean ere sagarrondoak zeuden, fruituen pisuaren eraginez adarrak makurtuta zeuzkaten bi sagarrondo. Orduan, amak zera esan zion adarrei buruz: "Zenbat eta beteago, orduan eta apalago".

Barandiaran Museoa eta bere etxea fisikoki atzean utzi arren, Barandiaranek, beti apal, edukiz bete zuen etxea udalerriaz harago, jentilek nahi zuten tokian eraikitako elizaz harago hedatzen da, ikusi berri dugun mapan pizten diren argi gorri guztietara, kondairen bila ibili zituen txoko guztietara iritsi arte. ■



Dive Tarpoon urpekaritza




Kirol portua, A7 lokala
48992 GETXO (Bizkaia)
Tel / Faxe: 94 4912577
divetarpoon@euskalnet.net
www.divetarpoon.com